

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ С.Ф. РУСОВОЇ

Стаття присвячена висвітленню й аналізу поглядів видатного українського педагога Софії Русової на проблему творчого розвитку особистості, зокрема представлено її думки щодо видів діяльності, які сприяють творчій самореалізації дитини, організації навчально-виховного процесу, що забезпечує розвиток творчих здібностей дітей, провідної ролі педагога, вихователя у цьому процесі.

Ключові слова: педагогічна концепція Софії Русової, творчий розвиток дитини, організація навчально-виховного процесу, умови і засоби творчого розвитку.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначають мету, стратегічні завдання, пріоритетні напрями та шляхи реформування системи освіти взагалі і дошкільної зокрема.

Головна мета української освіти – створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, примноження цінностей громадянського суспільства, сприяння консолідації української нації, інтеграції України у європейський і світовий простір як конкурентоспроможної і процвітаючої держави.

Вагомий внесок у розвиток психолого-педагогічної думки в Україні зробила Софія Федорівна Русова – просвітитель, педагог, вихователь, громадський діяч, письменниця. Вона однією з перших в історії української педагогіки не тільки пропагувала, але й практично втілювала в життя ідею національного виховання, розробила оригінальну концепцію українського національного дитячого садка та нової за змістом, єдиної національної (трудової) школи, принципи організації позашкільної роботи.

Наявність сьогодні значної кількості публіцистичних, художніх, теоретико-психологічних та педагогічних праць свідчить про зростаючий інтерес письменників, істориків, публіцистів, учених-психологів, педагогів і практиків до спадщини С.Ф. Русової.

Важливе значення для сучасної педагогічної думки та освіти мають дослідження Л.В. Артемової, А.М. Богущ, Я.І. Бурлаки, Н.П. Дичек, І.В. Зайченка, В.А. Качкана, Є.І. Коваленко, Н.Г. Ничкало, Т.І. Поніманської, О.В. Проскури, О.В. Сухомлинської, О.Я. Савченко та ін. Вони присвячені аналізу ролі педагогічної спадщини С.Ф. Русової, значення її праць з проблем філософії, педагогіки, психології та методик навчально-виховного процесу у дошкільних навчальних закладах та у школах.

У своїх дисертаційних дослідженнях учені (І.В. Зайченко, Г.М. Груць, Н.В. Маліновська, З.І. Нагачевська, І.М. Пінчук, О.В. Пшеврацька, В.Ф. Сергєєва, Т.Б. Слободянюк та ін.) змістовно висвітлюють проблеми теоретичної та методичної спадщини С.Ф. Русової, аналізують її педагогічну та громадську діяльність.

Низка публікацій педагогів дошкільних навчальних закладів і шкіл присвячена опису досвіду впровадження в практику концепції українського дитячого садка та школи С.Ф. Русової, а також аналізу здобутків і труднощів, які виникають у процесі використання ідей С.Ф. Русової у наш час (О.Л. Гриценко, Г.І. Комаровських, П.О. Косяк, С.І. Новосолова, Н.В. Тоцька, Н.П. Чердиченко та ін.).

Ознайомлення з дослідженнями вищеназваних учених дозволило обґрунтувати необхідність цілеспрямованого аналізу проблеми творчого розвитку дитини в педагогічній концепції С.Ф. Русової. Це і зумовило вибір теми статті.

Мета статті – проаналізувати погляди видатного українського педагога С.Ф. Русової на проблему творчого розвитку особистості дитини.

Цілеспрямовано творчий розвиток особистості дитини починається у дошкільній та початковій ланці освіти. Саме означені вікові періоди є найбільш сприятливими до творчого розвитку дітей,

оскільки у дошкільному і молодшому шкільному віці спонтанна і репродуктивна творчість дитини поєднується зі швидко зростаючим інтелектом, абстрактним та логічним мисленням. "Дитина має міцне постійне намагання доробити уявленням свої реальні враження, бажає якоїсь творчої діяльності, що формує, нові ігри, забавки, фігури, форми, щоб в них виявити свої переживання. Тут дитина щодалі більш набирається вигадливості, самостійності, комбінувальної фантазії", – писала С. Русова [6, с.89]. У цьому віці істотно зростає можливість самостійної постановки цілей, мотиваційних спонукань, пошуку способів дій і контролю результатів. Тому, на думку С.Ф. Русової, творчо розвивати дитину необхідно починати вже з дошкільного віку.

Принциповим завданням дошкільного виховання, за концепцією С. Русової, є розвиток творчих здібностей дітей. Національний дитячий садок С. Русова розглядає як виховний заклад, у якому забезпечується трансляція культури народу, до якого належить дитина. Виховання "на рідному ґрунті", "цілком реальне, живе і послідовне... створює в душі дитини певне підґрунтя, будить її творчу діяльність, розворушує її думки і цікавість" [9, с.2].

В одній з лекцій Софія Русова проголосила своє життєве кредо, якого дотримувалась протягом усього життя. Вона була глибоко переконана в тому, що національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, за якої творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби для вселюдського поступу: таке виховання через пошану до свого народу викличе в дітях пошану до інших народів [8].

На основі аналізу історичного досвіду різних країн С.Ф. Русова формулює положення про значення національної системи виховання, доводячи, що міцна та нація, яка краще за інших використала глибокі національні скарби.

Педагог зазначає, що творчі сили дітей в українському садку можна пробудити національним матеріалом, що найбільше поширений в тій чи іншій місцевості (глина, дерево; малювання, декоративний розпис), вишивання усіх видів (мережка, настілка, хрестик). Разом з тим в садку має лунає красива українська пісня, всебічно розвиватись рідне мовлення в словесних творах самих дітей і в оповіданнях виховательки. У підготовці таких занять важливою умовою С. Русова вважала творчий підхід вихователя до праці.

Які б наукові засади освіти і виховання не розробляла педагог і вчений, вона завжди думала і дбала про формування індивідуальних рис дитини, що є необхідною умовою виховання свідомого громадянина, який своєю працею примножує творчі здобутки держави. Так, у лекції, прочитаній у січні 1922 р., вона стверджувала: "Основною метою дитячого виховання є розвиток суспільного, громадського індивідуалізму дитини, бо індивідуалізм, що ґрунтується на найкращих здібностях дитини, вливаючись у соціальний колектив, яким є суспільство, додає до гармонійного життя його свій власний тембр і тон, і тим тільки збільшує творчі змагання й вияви соціального колективу. Цим він глибоко відрізняється від індивідуалізму звірячого, ... від егоїзму особи, що своїм дисонансом роз'єднує громаду й розкладає її життя. Єдиний засіб вилікуватися від такого індивідуалізму – закладання підвалин творчого, продуктивного суспільного життя з дошкільного віку дитини, коли егоїзм її ще спить, а альтруїзм визначається яскраво" [1, с.153].

С. Русова розкриває значення для творчого розвитку дитини таких видів діяльності, як праця, малювання, ліплення, співи, танці, оскільки в них найбільше може виявитися самостійність дитини. На думку С. Русової, у родинному житті чи в дитсадку метою є не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би лише початкове, а збудити в дитині її духовні сили, розбудити цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухалися до всього, рученята вмiли заходжуватися й коло олівців, і коло ножиць, і коло глини, і коло паперу... Дітей не треба ні до чого силувати. Садівниця (так красиво називали тоді виховательку) має любити дітей, розуміти їх душі.

Педагог окремо зупиняється на значенні гри у творчому розвитку дитини. "Гра, – писала С. Русова, – є дуже важливий фактор виховання, бо в іграх суцільно виявляється природа дитини і грою можна її або стримати від небажаних вчинків, або спонукати до бажаних" [5, с.166]. С. Русова радила драматизувати різні оповідання, влаштовувати театр ляльок, тіней, особливо за умови, коли діти самі зроблять ляльки. Такі ігри для дітей 6-7 років, вважала С. Русова, є одним із засобів самовияву, одним із шляхів до розвитку дитячої творчості.

У створенні в дитячому садку атмосфери рідного дітям життя і праці, поваги до особистості дитини С. Русова вбачала одну з головних передумов практичної реалізації виховних завдань дошкільного закладу, умовою творчого розвитку особистості дитини. На її думку, вихователь повинен бути терплячим і стриманим, ввічливим і тактовним, з глибокою вірою у дитячу природу. Він повинен якнайкраще знати і розуміти фізичні і духовні потреби дитини, щоб сприяти виявленню її творчих сил, уміти захопити бажанням стати доброю, гарною, працюючою людиною [2, с.136].

У дитячому садку має панувати жвава настрій, пройнятий веселістю, працьовитістю й ласкою, а не шкільна атмосфера суворої дисципліни. У праці "В дитячому садку" С.Ф. Русова писала: "Треба пам'ятати, що кожна дитяча установа має бути перш за все для дітей хатою радості, де діти могли б вчитися без примусу, гратися, перебувати в оточенні щирої приязні, задовольняючи свої дитячі інтереси" [4, с.20].

У цій же праці С.Ф. Русова звертає увагу на необхідність розуміти і враховувати національну особливість українських дітей. Вона зазначає, "українська дитина не дуже експансивна, вона занадто вразлива й часто-густо ховається од інших зі своїми переживаннями; до неї треба підходити з ласкою, повернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість, тоді виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чулість".

Особливого значення С.Ф.Русова надає рідній мові як могутньому засобу загального, в тому числі й творчого розвитку дитини. Спираючись на наукову спадщину Потебні, С.Русова розглядає рідне слово як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка її художньо-образного осмислення [3].

У педагогічній спадщині С.Ф. Русової простежується думка про те, що важливою умовою творчого розвитку особистості дитини є забезпечення наступності навчально-виховного процесу у дошкільній та шкільній ланках освіти.

Софія Федорівна вважала, що треба створювати нову, справді народну школу, в якій би дитина могла творчо розвиватися і де враховувались би її індивідуальні особливості, бо, як немає в саду однакових кущів, образно писала вона, так немає в класі і двох однакових дітей з тими самими почуттями, думками й здібностями.

Одним із головних завдань нової школи, на думку С. Русової, є збудження, виявлення і розвиток самостійних творчих сил дитини, її творчого мислення, творчого уявлення. "В дитині, – писала С. Русова, – завдяки її яскравій фантазії, живе малий митець, вона на все дивиться очима художника" [6, с.91]. А тому необхідно всебічно розвивати творче уявлення дитини, але постійно дисциплінувати його, не даючи дитині занадто піддаватися ілюзіям, мрійному настрою, охороняти її від помилок, від тої несвідомої брехні, яку діти часто не тільки нам видають за правду, але й самі їй вірять [6, с.91].

С. Русова вважала, що розвивати і дисциплінувати творче уявлення дитини можна, збагачуючи дитину реальними уявленнями; інтенсивністю вражень; розвитком інтелектуальної волі; уважними спостереженнями природи і людей. Вчена радила змінити весь розклад уроків так, щоб надати навчанню характер набуття самостійного досвіду самими учнями [6, с.91]. Учителю, на думку С. Русової, мусить викладати такою виразною мовою, яка б не тільки захоплювала дітей, а й викликала фантазію. Не треба учителю у своїх розповідях, поясненнях вичерпувати тему; треба давати дітям змогу самим доходити до її остаточного розуміння [6, с. 90].

Як і більшість прогресивних вітчизняних і зарубіжних педагогів кінця 19 – початку 20 ст., С.Русова різко критикувала тогочасну школу за відрив від життя, догматизм і формалізм у навчанні, авторитарність, вербалізм, придушення волі та активності дитини, пасивне слухання й тривале сидіння за партою, підкреслюючи, що така організація навчання не відповідає природі дитини. Вона зазначає, що прагнення дитини до будь-якої діяльності – гри, праці чи творчої самодіяльності – є її найсильнішим життєвим прагненням; "і можна собі уявити, – пише з цього приводу С. Русова, – який гріх брала на себе стара школа своїми методами пасивного навчання, нехтуючи всю дитячу рухливість та безпосередню творчість. Це шкодило й тим, що паралізувало живу, самостійну думку дитини, а також псувало характер, бо характером керує воля, а воля закладається й розвивається лише на ґрунті активності" [6, с.115].

Основною визначальною функцією процесу навчання С. Русова вважала його розвивальну функцію. Розвивальний характер навчання, на її думку, передбачає удосконалення розумових здібностей: самостійності мислення, розвиток мовлення, уяви, фантазії, спостережливості, що є важливим для творчої діяльності.

Вона відстоювала педоцентристський підхід до організації шкільного життя, який розуміла як глибоку індивідуалізацію навчально-виховного процесу на основі вивчення дитини, її інтересів, нахилів, схильностей, можливостей, біологічних ритмів і т.д. На думку С. Русової, в обов'язок учителя входить добре знання індивідуальних особливостей своїх учнів і вміння кожного залучити до праці, викликати в ньому потрібне зусилля. Але при цьому вчитель не повинен забувати деяких правил: 1) нічого не вимагати від дитини понад її сили; 2) враховувати у розв'язанні якоїсь проблеми природну спритність дитини; 3) навчити дитину працювати; 4) створювати бадьорий настрій і піднесену атмосферу у класі [7, с.118]. С. Русова вважала, що дотримання цих правил зміцнить

авторитет учителя, забезпечить великий вплив його на учнів і стане важливим стимулюючим фактором у навчанні, вихованні, творчій діяльності.

Оцінюючи сьогодні роль С.Русової в розвитку педагогічної думки в Україні, можна однозначно стверджувати, що її творчий доробок є внеском у скарбницю не лише української, а й світової педагогіки, що її ідеї – це не лише минуле, вони не обмежені часовими рамками, бо є глибоко науковими, народними, просякнені ідеями гуманізму, спрямовані в майбутнє. Її думки набувають особливого звучання в час кардинальної зміни підходів до дитини, до філософії освіти і виховання, що постали у зв'язку з розбудовою вільної, самостійної України.

Для духовного відродження в Україні, для поліпшення культурологічної праці на глибоко національних засадах актуальними сьогодні є думки Софії Русової: "Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, і що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя"; "...розум дитини – то багаття, до якого ми маємо лише підкладати дрова, а горітиме воно вже своїм вогнем"; "творити – це значить, що людина своїм власним розумом, власним натхненням фантазії щось нове відшукує й власними засобами виявляє його, утворюючи тим новий духовний скарб".

С. Русова була в авангарді вчених України, які обґрунтували ідею єдиної, діяльної (трудової) школи; виступала діяльним поборником упровадження в практику роботи шкіл таких методів навчання, які стимулюють активність, самодіяльність творчої особистості.

Розробляючи проблему творчого розвитку особистості дитини на рівні дошкільного і шкільного вікових періодів, С.Ф. Русова наголошувала, що такий розвиток відбувається у процесі діяльності дитини – ігрової, навчальної, трудової; потребує організації навчально-виховного процесу, який забезпечує реалізацію творчих здібностей дітей, підтримує їх творчі досягнення і успіхи, надає можливості для прояву індивідуальних творчих якостей кожного учня і вихованця. Вчена підкреслювала провідну роль педагога, вихователя у творчому розвитку особистості дитини, необхідність високого ступеня їх професійної підготовки, наявності у них знань феномену творчості, специфіки творчого розвитку дитини.

Використані джерела

1. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах: У 2 ч. Ч.1: Навч. посібник / За ред. А.З. Москаленка; Передм. А.Г. Погрібного. – К.: Либідь, 1994. – 336 с.
2. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С.Русової / За ред. Є.І. Коваленко. – Ніжин, НДПШ, 1998. – 214 с.
3. Проскура О.В. Софія Русова – талановита дочка України / О.В. Проскура // Початкова школа. – 1993. – №3. – С.44-46.
4. Русова С. В дитячому садку / С. Русова. – П.: Впд.від нар. осв., 1919. – 20 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1 / За редакцією Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 272 с.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2. / За редакцією Є.І. Коваленко; Упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
7. Русова С. Дидактика: Конспект лекцій, читаних в Укр. педагог. інституті ім. М. Драгоманова в 1924/25 р. / С. Русова. – Прага: Сіяч, 1925. – 190 с.
8. Русова С. Дошкільне виховання / С. Русова. – Катеринослав, 1918. – 163 с.
9. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / С. Русова. – К.: Укр. школа, 1913.

Doroshenko T.

ABOUT SOME ASPECTS OF CREATIVE DEVELOPMENT OF CHILD'S PERSONALITY IN S.F. RUSOVA'S PEDAGOGICAL CONCEPTION

The article highlights and analyses the views of an outstanding Ukrainian scientist Sophia Rusova on the problem of creative development of a child's personality. In particular, the author presents S. Rusova's ideas as to the activities promoting child's creative self-realisation, as to the teaching and upbringing process which has to provide the conditions for children's creative abilities, describes a teacher's leading role in this process.

Key words: *Sophia Rusova's pedagogical conception, child's creative development, teaching and upbringing process organization, conditions and means of creative development.*